

FEJÉR MEGYE MŰVÉSZETI EMLÉKEI. The Historic Monuments of Fejér County. Szerk. Entz Géza Antal és Sisa József. Székesfehérvár, Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Intézet, Szent István Király Múzeum és a szerzők, 1998. 267 l. 56 szövegekzi ábra, 116 szövegekzi fénykép

Magyarország régészeti és műemléki úgynevezett nagy topográfiájának kötetei a feladat nagyságából és sokrétűségéből adódóan az első kötet 1948-as megjelenése óta lassan készülnek. A sorozat jellegénél fogva elsősorban a régészek, művészet- és építészettörténészek kézikönyve. Kötetei csak a történeti stílusokkal foglalkoznak. Genthon István Zakariás G. Sándorral közösen szerkesztett, kis topográfiának titulált kötetei az 1959–1961-es évek műemléki és műtárgy állományát veszik számba rövid leírások segítségével. A szerkesztők figyelme ugyancsak a történeti stílusokat állította előtérbe. E topográfiát szerkesztői a szakemberek körét meghaladó érdeklődőknek is szánták. Mindkét kiadványt a jellegének megfelelő apparátus kíséri. Az Országos Műemlékvédelmi Hivatal és elődintézménye folyamatos gondoskodásának köszönhetően a szakmai érdeklődők rendelkezésére áll a Magyarország műemlékjegyzéke időnként korszerűsített kiadása. Ez a kiadvány a műemlékileg védett területeket, a műemlékeket lajstromozza, s jelzi az egyes objektumok hivatalos minősítését is.

A most bemutatásra kerülő könyv céljai szerint egy újabb sorozat és topográfia-típus első kötete. Programadói olyan sorozatra gondoltak, amely az ország művészeti emlékeit kisebb történeti-művészeti összefüggést mutató területi egységek szerint dolgozza fel. Tulajdonképpen, amint azt a bevezetőben meg is jegyzik a szerzők, a topográfia műfajon belül a Genthon-Zakariás- és a Dehio-féle topográfia-ák – és tegyük hozzá a Műemlékjegyzék – erényeinek figyelembevételével, illetve korszerűsítésével szerencsés változatot sikerült kialakítania a szerzőgárdának.

A kötet élén álló *Előszó* röviden ismerteti a célt, a munkamódszert, mely terepbejárásból, dokumentálásból és adatgyűjtésből állt, s a *Fejér megye és művészeti emlékeinek története* valamint a *Címszavak* c. fejezetek és az apparátus elkészítéséhez vezetett. A topográfia egzakt műfaj. Ezt az *Előszó* alapvetően szem előtt tartja. Ezért tűnik nagyvonalúnak az a közlés, hogy „különféle adatgyűjtést végeztünk”, annak pontos felsorolása helyett, hogy ez levéltári, ezen belül melyik levéltárban, milyen fondokra terjedt ki stb., OMVH tervtári, cédulázási vagy bibliográfiai illetve fototári gyűjtést jelentett-e, s a felsorolt közreműködők e munkák mely területén működtek. Hasonlóan vélekedhetünk arról a megjegyzésről is, hogy az „átnézésben részt vett” Csutor Éva és Szilárdfy Zoltán. Jó lenne tudni, hogy munkájuk milyen adatok pontosságát garantálja, hiszen valamely kötet szakmai színvonaláért a lektor a szerzőkhöz hasonlóan felel.

A *Fejér megye és művészeti emlékeinek története* c. fejezet megírása a megye bonyolult történeti helyzeténél fogva bárki számára igen komoly feladatot jelentett volna. A szerzőcsoport imponáló felülnézetből vázolta fel a középkortól eltérő politikai és egyházi igazgatás alatt álló, s ráadásul a sajátos helyzetű Székesfehérvárt is magába foglaló, területileg többször átrajzolt, az évszázadok folyamán sok emlékét elvesztő megye történetét és művészettörténetét, ezen belül leginkább építészettörténetét.

A *Címszavak* fejezetben a helységnevek az abc szerint követik egymást. Dehio kötetei turisták tájékozódását segítő várostérképeket tartalmaznak. A Műemlékjegyzék általában a fontosabb települések műemlékileg védett környezetét jelzi, de

ezek keretében olykor a településhálózat is megjelenik. A recenzált kötet az említett művekhez viszonyítva többet nyújt. Minden fontos vagy karakterisztikus település bemutatását az alaprajzzal kezdi. A rajzzal nemcsak az egyes településre és városra, hanem az egész megye településrendszerére a leírásnál pontosabb és könnyebben áttekinthető képet nyer a használó. Ezután ugyancsak újszerűen a címszóban megnevezett helység földrajzi tájegységen belüli helyének jelzése, fekvésének meghatározása következik. Ezen ismeretek birtokában az olvasó szemei előtt vizuálisan is megjelenik a település, amelynek történetébe a legfontosabb adatokra korlátozódva (első említés, esetleges régészeti feltárások eredményei, birtokosai, lakóinak vallása, nemzetiségi hovatartozása, fő foglalkozása, a történetét meghatározó események felelevenítése stb.) vezeti be az olvasót. Ezt követi az emlékek számbavétele. A szokásostól eltérően a kötet nem az utcák alfabetikus rendjére fűzi a műemlékeket, hanem a város- illetve településképet is meghatározó minőség szempontjából a fontossági szempontot is figyelembe véve jut el a rangosabb, régibb plébániatemplomtól a falu határában álló, jobbára a népi kultúra kereteibe tartozó, esetleg réginek nem is, hanem érdekesnek mondható temetőhöz, présházhoz vagy pléh Krisztushoz. Dícséretes, hogy a kötet szerzői történeti, természeti és régészeti emlékeket is bevonnak topográfiájukba. A mai sajnálatos gyakorlattal ellentétben különösen pozitív a Tác-Gorsiumban feltárt római tábor jelentőségéhez méltó ismertetés (érdemes lett volna a régészeti leletanyag bősége miatt legalább tárgytípusonkénti bemutatása és a jelenlegi őrzési hely közlése; máshol, egy-egy emlék kapcsán a szerzők élnek ezzel a lehetőséggel). Az elmondottak mellett mégis úgy tűnik, hogy a szerzőgárda legjobb szándékai ellenére is egy alapvetően épületeknek szentelt topografikus munkát kapott kézhez az olvasó. És ez nem is minden esetben a számbavétel elmaradásának, hanem annak felszínességében jelentkezik. Néha, pl. Bakonykúti esetében jelzi a topográfia, hogy a templom padlásán különböző tárgyak pusztulnak. Ugyanekkor a templomok felszerelésének, így a falképek, az oltárképek témájának, keletkezési korának pontosításával (pl. Balinka, mennyezetképek témája, Alcsút, Szent László, ezen belül melyik téma, ugyanitt Mária a gyermek Jézussal, készítési kor nélkül) stb. adós marad a szócikkben érdekelt auctor. Az egyes címszavak kisebb tartalmi egységeit a további tájékozódást segítő bibliográfia zárja le.

Tartalmasak a tömör műemlékleírások. Különös erényük, hogy olykor autopszia alapján a szakirodalomban rögzített álláspont korrigálására is vállalkoznak, illetve a minőség jelzésétől sem zárkoznak el. A templomok leírása hasznos, nem minden topográfiára jellemző adattal, az első említéssel és a titulussal kezdődik. Ezt követik az épület megrendelőjére, építőjére vonatkozó adatok, majd az építés történetének felvázolása, az épület művészettörténeti elemzése. A templom berendezésének, liturgikus tárgyainak azonban nem mindig jut kellő hely (a falfestmények, belső berendezések és ingóságok leírása gyakran elnagyolt: gyakran a téma és a készítési kor pontatlan, máskor, így a vértessacsbai templom 16. századi fametszetes bibliájának bibliográfiai adatai nem kielégítőek).

A kötetet olvasva műemléki szempontból a kastélyok és kúriák uralják a megyét. A kastélyok feldolgozása a templomokhoz hasonló szempontokat követ. Ezzel szemben a kúriák feldolgozása elnagyoltabb. A konkrét épület leírása pontos, ám a történeti háttér, az építetőre és építészre vonatkozó adatok az emlékcsoporton belül többnyire hiányoznak.

Sajátos feladatot jelentett a megye Székesfehérvár után második legnagyobb városának, az ország legnagyobb és legjellegzetesebb szocialista realista városának, Dunaújvárosnak a bemutatása. Ez esetben a városközpont alaprajza – indokkal – az ismertetett épületeket is jelöli. A város építésének negyedszázados történetét, a város jellegét, fontosabb köz- és ipari épületeit mintaszerűen tárgyalja szerzője. Ez azért is kiemelendő, mert szocialista realista stílusú város topografikus feldolgozására még alig akad példa. A teljességhez építészeti szempontból talán a korszak lakóépület típusának, lakásának bemutatása hiányzik, és szegényes az épületszobrászati és festészeti alkotások leírása is, valamint köztéri szobrok is alig jelennek meg.

A kötethez sokoldalú apparátus tartozik. A kötelező rövidítés- és irodalomjegyzék meglete aligha kárpótolja az olvasót a hiányzó képjegyzékért. Az idegennyelvű összefoglalás a régió művészeti sajátosságait ismertető angol nyelvű rezümé, amihez nagyon ötletesen, egy magyar–angol „szakszótár” kapcsolódik, ennek segítségével a magyarul nem olvasó érdeklődő is biztonsággal tájékozódhat a kötetben.

Hasznos kiegészítője a kötetnek az első kötéstábla belső oldalán a megye országon belüli megjelenítése majd a kötetben tárgyalt helységeket tartalmazó és a műemlékeket is jelző megyetérkép. A település- és épületalaprajzokon valamint homlokzatrajzokon kívül képes táblák is illusztrálják a szöveget. Mennyiségük és minőségük is kielégítő. Ezzel szemben az arányok az épület-alaprajzok és épületkülsők javára eltolódtak. Például hiányolható a még ma is számos érdekes kerti építményben bővelkedő csákvári kastélypark alaprajza. Vagy kevés az épületbelső mutató felvétel. Például egyetlen kúriába, vagy dunaújvárosi építménybe se pillanthat be az olvasó. Oltárképekből is mindössze egy látható közelről. A perkáti templom Immaculata-szobrát ugyan kiválóan minősíti leírója, reprodukciójától mégis eltekintett. Gorsiumban a falakon kívül egyéb emlékek is maradtak, ezek közül érdemes lett volna pl. a díszkutak domborműves kőlapjait a 105–106-os számú archív fotókon láthatónál nagyobb méretben, közelebről bemutatni (amennyiben az utóbbi helyreállítások során nem kerültek múzeumba, amit viszont a szöveg nem említ), illetve a XXIII. épület in situ kiállított színes stukkó- és falképtöredékei műfajilag szélesítették volna a képanyagot. Az illusztrációk megnevezésének módja kifogásolható; a rajz ábrakénti elnevezése helyénvaló, a reprodukció azonban nem azonos a fényképpel. A szöveg és kép viszonyában az is problémát jelent, hogy a szövegben elhelyezett képszám nincs mindig a helyén. Alkalmankénti elcsúszások okán a kép nem feltétlen azt illusztrálja, amiről a szöveg szól, hanem legjobb esetben annak valamely részletét (pl. a 16. kép nem a bicskei temetőt, hanem annak egy sírkövét, a 23. kép nem a csákberényi templomot, hanem egy miseruhájának egy részletét mutatja be, a 106. oldal szerint 75. fénykép a móri kapucinus templomot ábrázolja, valójában ezen a képszámon a Lamberg kastélyból származó szék látható). A mutatók alapvetően jók. Főleg az ikonográfiai index üdvözölhető. Ugyanakkor a névmutatón belül célszerű lett volna a személy- és a művésznevek másféle betűtípusokat felhasználó nyomtatása. A tipográfia kérdését érintve feltehető, hogy a betűtípusok közötti merészebb válogatás és az eltérő sorközök alkalmazása a kötetben való gyors tájékozódást a jelenleginél jobban segítette volna.

Kérdés számunkra, hogy kikhez jut el a kötet, és kedvcsináló-e a sorozat várható kötetei beszerzéséhez. Érthetően előnyös volt a szerzők szempontjából a Buda-

pestről könnyen megközelíthető, fajsúlyos emlékekben nem bővelkedő terület feldolgozása. Ám műemlékeinek jellege miatt e kötet egy már beindult sorozat valahányadik, nem pedig első darabjául kívánkozik. A borítóra került móri Lamberg kastély, mely Fellner Jakab terve alapján készült és maga a fénykép is szép, a kötésterv sikere ellenére sem biztos, hogy olyan figyelemkeltő lesz, mint a Genthon-féle topográfia három kötetéé volt.

A topográfia kézikönyv, amit használója a „terepre is magával visz”. A kötetet formája és mérete erre alkalmassá is teszi. Ugyanakkor, míg a negyven éves Genthon topográfiának préselt papírtáblás kötése még ma is ép, és a könyv sem esett szét, valószínűsíthető, hogy a jelen kiadvány nem lesz ilyen tartós.

Összegezőképpen megállapítható, hogy a kötet munkatársai jól kidolgozott, a továbbiakban is alkalmazható koncepció alapján egy korszerű és jól használható topográfiasorozat első kötetét adták közre. Az apróbb koncepcionális, szerkesztési és korrektúra körébe tartozó hibák (ezek főleg a datálásra, a téma meghatározásra és a szövegben jelzett és a képtáblákon látottak közötti eltérésekre vonatkoznak), a továbbiakban elkerülhetők lehetnek.

Wehli Tünde

A MAGYAR SOKSZOROSÍTOTT GRAFIKA SZÁZ ÉVE. MODERN MAGYAR LITOGRAFIA 1890–1930. Miskolci Galéria 1998. h.n. (222 oldal, szövegközti képek, angol kivonat)

A modern magyar litográfia első áttekintésének készült a Miskolci Galéria kiállítása és katalógusa. Az 1890-es dátum a modernizmus, szecesszió, Jugendstil megjelenésének ideje. Ehhez a korszakkezdethez tartozik a Magyarországon ekkor már több évtizede létező technika és műfaj stílusváltása. Ennek során ez a technika részben a rajzolás festő-grafikusok által művelt egyik formája lett, másrészt különböző tömegigényeket kielégítő, sokszorosító technikák egyik válfaja. A rendezők és szerzők Edouard Manet, Henri Fantin-Latour és a Nabik litográfiáinak rokonait keresték, s meg is találták Rippl-Rónai József, Vaszary János, Ferenczy Károly plakátjaiban és illusztrált könyvei anyagában. Kritikus elődeik a modern grafika értékeit már 1901-ben felismerték, amikor a Szépművészeti Múzeumban együtt szerepelt Henri de Toulouse Lautrec, Paul Signac, Hans Thoma valamint Rippl-Rónai József, Paczka Ferenc, Kövesházi Kalmár Elza „színes metszetei”-nek sora. A litográfia magasiskolája az első világháború végéig formálódott Magyarországon, majd újabb stílusváltásokkal szelídebb utóvirágzása volt itthoni és utódtállamok belső kiadványokban, sorozatokban, plakátokban a két világháború között. A miskolci kiállításon a szerzői, rendezői gárda (Bajkay Éva, Dobrik István, Bakos Katalin, Gellér Katalin, Kopócsy Anna, Róka Enikő, Szoboszlai Lilla, Zsákovics Ferenc és mások) a legnagyobb részletességgel igyekezett feltárni a technika rejtelmeit és alkalmazásának módjait.

Földi Eszter tanulmánya a katalógusban Nagy Zoltán és Gerszi Teréz publikációs nyomán bemutatta az első magyarországi litográfiai műhelyeket és nyomdákat és kiegészítette azok sorát az 1890-es években működő nyomdák sorával, me-